

ІВАН БАГРЯНИЙ

Маруся
Богуславка

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

* * *

І хто спланував це місто!.. Маловідоме, а може, й взагалі невідоме в світі, воно ось розпросторилося на землі й існує, ще й вражає якоюсь оригінальною спланованістю, сказати б, символікою тієї спланованості, якимсь своїм таємничим смислом, як загадковий ієрогліф. Дивлячись на нього, тяжко відпекатись від думки, що це місто спеціально спланував якийсь дотепний будівничий, хоча й постало воно тоді, коли на цій землі не було жодного «проектбюро» й коли міст взагалі ще ніхто не планував наперед. Воно постало давно й формувалося протягом століть стихійно, невідомо для чого й невідомо з чієї волі... Ні, все ж таки це лише так здається. Коли судити з того, що є нині, то треба визнати, що це місто таки хтось спланував, хтось Невідомий, але, без сумніву, геніальний, і знав для чого. Лише нам ще не дано знати сьогодні, для чого він це зробив.

От він узяв циркуль, поставив його на степовім чорноземі й, не кваплячись, з віковими паузами, накреслив велике коло — це майдан. В центрі майдану, в тім місці, де стояла ніжка циркуля, він збудував величний храм. І назвав його Успенським собором. В тім соборі він поклав подарунок славного гетьмана Івана Мазепи — велике Євангеліє в коштовній оправі й з відпо-

відним написом про гетьманську офіру. Від центру, від майдану, він провів довгі радіуси у всі боки, у всі кінці світу — це мали бути вулиці. І стали там вулиці, розходячись від центру віялом. І назвав він їх відповідно до того, куди вони націлені. Таким чином на південь йшли вулиці-радіуси: Нижнє-полтавська й Горішне-полтавська. На південний захід — Миргородська. На захід — Старокиївська й Новокиївська. На північ — Сумська. На північний схід — Харківська. На схід, так як в тім напрямку не було значних історичних міст, а був просто широкий степ, йшла вулиця, що називалася Широка, при ній — Зелена. Помежи всіма цими магістралями йшли менші радіуси, такі як Повстяна, Підлозіївка, Калантаївська, Негребецька, Заозірна, Йондівка, Пархомівська...

Всі ці радіуси то там, то там з'єднані межі собою упоперек теж вулицями, завулками та перевалками.

Коли злізти на Успенську дзвіницю (а при Успенському соборі є височенна, славна на всю округу, дзвіниця, що від давен-давен править за пожежну вежу) і висунути голову в малесеньке віконечко на самісінькій маківці тієї дзвіниці, то можна не тільки відчути, як та дзвіниця гойдається, а й побачити все місто як на долоні. Влітку — це море зелені, з якого зринають острівці дахів, заводів, церков, шкіл та великий майдан під ногами, та ще видно велике зелене озеро осторонь головного майдану, таки посеред міста; взимку та восени — це чітке й гарне мереживо з вулиць, вуличок і перевалків, що нагадує собою величезну, строго зіткану павутину. Всі клітини того мережива на периферії забудовано хатами й хатками під соломою й під бляхою, під очеретом і під черепицею навіть, а ближче до центру забудовано міськими будиночками з верандами та залізними пів-

нями на дахах, і великими будинками, школами (яких у місті зо два десятки, в тім числі з п'ять технікумів, один педагогічний інститут, один ІНО), магазинами, клубами, заводами (ливарня, три гуральні, три броварні, цукроварня, трубзавод, шкірзавод, ходовий завод), паровими млинами (вітряки не йдуть в рахубу, вони стовбичать загонами на самих околицях, так само не йдуть в рахубу й достославні водяні млини на ріках славних навколишніх). Цегельні — аж десяток — теж стоять на околицях, немов на варті, попідіймавши високо списи димарів і насваряючись в степ. Над усім тим морем хат і хаток, будинків і будиночків, димарів, різнокольорових дахів, дерев'яних та залізних парканів і тинів та загат височіє ще аж десять церков, крім Успенського собору.

Море хат і хаток та всіх інших будівель тягнеться вздовж на десять кілометрів і на стільки ж упоперек. А живе в ньому, бідує й радіє яких шістдесят — замалим не сто! — тисяч мешканців, що дуже люблять своє місто. Своє древне, в павутинні вуличок і перевалків і в таким же мереживі легенд місто, розкреслене генеральними магістралями головних вулиць, вистрілених у всі кінці світу!

Крім поділу на вулиці, вулички та майдани з їхніми назвами, все це мереживо має ще інший поділ, древній адміністративний поділ, якого немає більше ніде — це поділ на «сотні». Все місто споконвіків поділене на «сотні». Всіх сотень десять. Поділ на сотні існує відтоді, коли це місто було козачим, військовим селищем. Відтоді поділ міста на сотні закріпився навіки й вже, мабуть, ніщо цього порядку не змінить. Всі спроби з боку уряду цей порядок зламати кінчаються нічим. Ніякі квартали чи діляниці не прищеплюються.

Існують «Перша сотня», «Друга сотня» і т. д. Всіх сотень десять, і це число стабільне, — кількість сотень за номером не збільшується, хоч збільшується кількість вулиць. Але справа розв'язується просто — кожна новозбудована вулиця додається до тієї сотні, до якої примикає, лише з додатком в назві «новозбудована». Таким чином є Перша сотня звичайна і Перша-новозбудована, 10-та сотня звичайна (стара) і 10-та-новозбудована. Але немає 11-ї сотні, хоч відтоді, як постав адміністративний поділ міста на сотні, воно збільшилося, може, вдсятеро.

Це консерватизм. До такого ж консерватизму належить і стабільність назв вулиць та перевалків. Минають часи, міняються уряди, ті уряди прибивають на ріжках вулиць і перевалків свої назви, намальовані на залізі (щоб вічно трималось!), але залізо ржавіє, назви затираються або вилинюють від сонця, вітрів та дощів і ніхто тих назв не тримає в голові — вони забуваються, а в житті курсують старі, дідівські назви. Бляшки, нарешті, відпадають, і часто новий листоноша упріє, шукаючи якусь там вулицю Кагановича, як стоїть на конверті казенного листа з податковим повідомленням, і ніяк не може її знайти, бо мешканцям якого-небудь Ропаяєвого перевалка і в голову не стукне, що їхній перевалок по-новому таки зветься вулиця Лазаря Кагановича. Дурниця! Їхній перевалок лічиться в історії й географії міста як Ропайів перевалок на 9-й сотні. Так було, так є і так завжди мусить бути.

Крім великого центрального майдану, місто має ще кілька більших і менших площ, розкиданих по всій його території, як от: Базарна площа, Сінна, Ярмаркова, Стрілецька, Юрівська, Козацька, але ті площі не змі-

нюють основного рисунку міста — динамічної й чіткої спрямованості його головних магістралей.

Ось так воно сплановане, і в усьому тому є якийсь прихований смисл, якась призначеність і надзвичайна живучість.

Це місто пережило багато бур і потрясінь, і воно ж пережило багато епох. Зараз воно живе в епісі соціалізму. Але це тільки назва, як і ті таблички на ріжках вулиць і різних Ропаяєвих перевалків, прибиті до дерев'яних парканів чи стін з іменами Кагановича, Сталіна, Ворошилова, яких ніхто не бере в рахубу, бо вони одгнивають і падають в кропиву та калачики.

Звичайно, це місто має електрику, і, звичайно, воно не має водогону, — воду дістає з безлічі криниць різних систем — з журавлями й з колесами, і з коловоротами, й так з мотузяною тягою або з допотопними «ключами» (дрючок з цвяхом).

Місто перетинає річка Чорна, вкрита ряскою й чуханцями й заболочена. Вона тече зі степу й часто дуже міліє.

Але тече вічно і невпинно, — йде, як вічний годинник. Стремить вона на захід. Все на захід. Напровесні вона показує дива — раптом набрякає, розливається страшенно й наводить на всіх мешканців містичний жах: несе кригу, зриває мости, зносить греблі, трощить тини й паркани. Потім увіходить в береги, стає вузьенька, звичайна, плоха, береться ряскою й чуханцями, міліє до непристойності, й діти бродять по ній по коліна та й ловлять корзинками в'юнів. Так з року в рік, з покоління в покоління, споконвіків. І ніщо, здається, не змінить того порядку.

З усіх кінців світу широкими магістралями вулиць вриваються вітри, вриваються події, вриваються армії,

стрясають містом до самих основ, але потім ті всі вітри, події, армії зникають, перекочуються геть, щезають. Все входить в береги, як та річка Чорна, і береться ряскою забуття. Якийсь великий закон диктує с в о ю волю. Знову тріумфально вистрілюють в небо тополі, мечуться з криком над церквами стрижі й ластівки, воркочуть голуби, цілюються в левадах, в садах, в парках і скверах дівчата, закохані в хлопців і в своє рідне місто, і мало які зміни, щеплені подіями, приходяться до ґрунту, вростають і вистрелюють в небо, як ті тополі. А от міський парк, що стоїть поруч центрального майдану, все розростається і все пишніє, як праліс, а в нім неділями та суботами грає духова оркестра, і молодь на великому дерев'яному помості танцює фокстроти, а вдома та молодь, упиваючись до самозабуття, танцює «Метелицю» та «Горлицю».

До новин ще належать телефони — оті, що їх треба дуже крутити й голосно в них кричати, — такі таратайки цивілізації. Телефон тепер є навіть на Успенській дзвіниці, на самім вершечку як необхідне удосконалення пожежної вежі. Одначе система роблення сполоху лишилася стара, прекрасна, незамінима система: вартовий на вежі, помітивши десь вогонь і дим, б'є несамовито в дзвона, а потім робить паузу і чітко вибиває число сотні, приміром, б'є сім разів — і все місто чує, й все місто зразу знає, де горить: на сьомій сотні! А так як в цьому місті споконвіків ведеться, що пожежа — це велика громадська подія, а справа її ліквідації — це не тільки справа пожежної команди, а справа всього громадянства міста, то кожен, хто не хорий смертельно, миттю зривається, кидає все й мчить щодуху на ту сотню, яку вказав дзвоном вартовий на вежі. Як звичайно, в таких ви-

падках біжать з усіх магістралів величезні юрбища, ніби змагуни олімпійських ігор з бігу марафонського. Переможцями в цьому бігу марафонським звичайно бувають бистрокрилі дітлахи, потім уже парубки й дівчата, потім літні чоловіки, а програють старенькі бабусі, бо прибігають на пожежу аж тоді, коли юрбища бистроногіших ентузіастів і крокви порозтягають та все позаливають водою. Причому біля пожежних pomp розігруються цілі баталії, бо кожному кортить показати свою силу і сприт, як то кожному кортить на Великдень бовкнути у найбільшого дзвона на Успенській дзвіниці.

Ось так, в основі все лишилось по-старому, хоч тепер на місто й насунулася епоха соціалізму. Телефон на дзвіниці — тільки для форми, бо, кажучи по совісті, поки ту чортову таратайку накрутиш та поки когось у неї догукаєшся, то й пожежа скінчиться, все, що горіло, згорить дотла. Та й для чого крутити, коли двір пожежної команди насупроти дзвіниці, унизу, й досить добре гукнути, щоб там почули, а надто як урізати в дзвона! Аж на Гусинку (така тут найдовша вулиця) за вісім кілометрів чути!

Ось так з тими новинами. Е, це місто має свої традиції й свої закони, які не так легко перемінити. Скільки гromів прогрімало, скільки подій відбулося, надходить вже епоха комунізму, а на Гусинці ще й досі парубки примушують чужих хлопців, що наважуються залицятися до їхніх дівчат, міряти сірником дорогу упоперек або кукурікати на паркані, незалежно від того, ким спійманий є, хоч би навіть він був сам комісар.

Називається це місто — Н а ш е.

А який прекрасний букет прізвищ у місті Н а ш о м у!
Од віків і тепер, його настеляють не якісь там собі

сіренькі «енки», а колоритні Гилимеї, Бугари, Мандрики, Мегери, Колоти, Суходолі, Богомази, Рябокони, Вовкодьори, Черноволи, Гайдаї, Перебийноси, Кривоноси... і т. д. і т. д. ...

Але в цій повіні козацьких родів, у фамільні герби яких треба би ставити найдивовижніші речі, а іноді й незрозумілі абстрактні ієрогліфи, в цій повіні відголосків славної історії є й інші прізвища.

Є Львов, Бобров, Маслов... вони губляться в загальному морі, розчиняються там, і по кількох поколіннях «ов» уже не звучить. Бо, скажемо, нащадки зайти Боброва, купця першої гільдії, пережилися з дочками й синами Курила, Бойка, Перебийноса — теж купців першої гільдії — і у висліді не вийшло, правда, повноцінного Бойка чи Курила, але не вийшло й повноцінного Боброва, — вийшов новий тип, обчухраний і обтертий у місцевому морі, як та галька, й пригнаний до місця, часу й обставин, до національних норм козацької цієї древньої території... Це море, бурхливе й вічно живе, має колосальну вітальну силу й здібність кожне чужеродне тіло обточувати й підганяти до свого знаменника...

Були в цьому місті й німці — ковбасники, броварі, друкарі: Бахтик, Кайзер, Певзнер. Але найбільша броварня все-таки була Горобця (тепер ХАРЧПРОМУ), млин Курила (тепер СОЮЗМУКА), пекарня Бойка, рибний sklep Пономаренка й Перебийноса; цегельні — Карабана, Бугари; друкарня — Стешенка; цукроварня — Харитоненка; аптека — Скляра... Тепер, правда, все це націоналізовано й соціалізовано, але то нічого. Курили й Карабани (котрі не зникли взагалі) давно перетворилися на простих робітників, службовців, прикажчиків і прибиральниць в колишніх своїх

власних магазинах, заводах, броварнях та гуральнях. Дівчата — або повиходили заміж за нових «купців першої гільдії» чи нових «стовбових дворян» і роз'їхались по всіх усядах, або пристосувались інакше... (як одна знаменита красуня, «сьоме чудо» міста Нашого, про яку потім)... але живуть і мучаться тут-таки. Хіба хто-не-хто перекочував десь там кудись... невідомо... чи грець його знає й куди...

На цьому би можна й скінчити попередній схематичний опис міста Нашого.

Наостанку хіба ще кілька найхарактерніших рисок.

У місті є стрілецький полк, розташований напостійно. Колись тут був драгунський полк. А ще раніше тут був козачий полк, за часів гетьмана Мазепи. Як бачите, нічого формально назовні не змінилося. Був колись полк козачий, потім драгунський, а тепер стрілецький. 61-й стрілецький... Він, правда, не 61-й, а децю вищий номером, але не можна ж той номер точно назвати, бо треба дотримуватися військової засекреченості, не дати карт у руки «шпигунам», це раз, а друге — не треба дати карт у руки нашим літературним критикам, бо тоді вони — критики наші літературні — зразу здогадаються, про яке це місто тут мова, і будуть уперто зрівнювати копію з оригіналом та й будуть глушити автора голоблею за найменші відхилення від «історичної правди».

В центрі міста, там де лежить (чи лежало до останнього часу) Євангеліє Мазепи, височіє великий міський театр. А десь там на другій площі височіє військовий клуб, окрема таємнича фортеця, «держава в державі». Вечорами з військового клубу стелиться з якогось там (од світу відрізаного) поверху меланхолійна пісня на чужій, але зрозумілій у цьому місті мові:

Любимий горад
можеш спать спакойно...

Так, може спати спокійно. Чому б і ні? Меланхолійна й досить-таки рахітична пісня, але дуже «модна» й дуже «серцещипальна», на думку місцевих флоберівських дам з центру міста, серця яких не в жарт приковані до тієї величавої цитаделі. А в той же час десь з периферії, десь із знаменитої співочої Зеленої вулиці котиться інша пісня, древня, загониста, зальотна, могутня, як сама чорноземля:

Ой, по горі, по горі
Вівчар вівці зганяє!
Вівчар вівці зганяє!
Та й на хлопців моргає...

Моргає.

— Ой, ви, хлопці-молодці,
Накажіть ви дівоньці,
Накажіть ви дівоньці,
Що в червоній хусточці...

Пісня гримить, сягаючи, здається, аж до ефіру, заливаючи геть «любимий горад».

А дівчина зачула,
Та й з вулиці майнула...

Чудесна, древня, могутня пісня про любов. Вона котиться зухвало й нестримно через усе місто громохкими хвилями, співана закоханими парубками й дівчатами не згірше за знамениту капелу «ДУМКА» Нестора Городовенка. Е, де тій капелі! Так співати, щоб чути було за кілька кілометрів, ніхто не зможе, тільки закохані дівчата й закохані хлопці з Зеленої вулиці міста Нашого.

В центрі височіє театр. Будинок тобто. Чотириповерховий, розписаний в сіро-сталевий і блідо-зелений

кольори. В цьому будинку за всю його історію грало безліч мандрівних гастролерів, отих, мовляв Винниченко, Гаркунів-Задунайських, як і багато місцевих аматорських гуртків та місцевих знаменитостей, що шукали на його помості світової слави. Тепер цей театральний будинок, разом з його знаменитим сторожем, він же й завгосп, Харитоном Куликом у посіданні державного... скажем, ДРУГОГО УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕАТРУ. Республіканського театру. Під керівництвом... скажемо, Юрія Сластьона, — мистця теж республіканського, заслуженого. За недовгий час на фасаді будинку змінилося багато назв вистав — назв намальованих на транспарантах і на циклопічному щиті рекламному. То були голосні вистави, як-от: «97», «МИНА МАЗАЙЛО», «НАРОДНІЙ МАЛАХІЙ», «ЧАД», «ПОШИЛИСЬ У ДУРНІ», «ЯБЛУНЕВИЙ ПОЛОН», «НАЗАР СТОДОЛЯ», «НІЧ ПІД ІВАНА КУПАЛА», «ЛІСОВА ПІСНЯ», «ЗА ДВОМА ЗАЙЦЯМИ» тощо, а в тім числі й, як «примусовий асортимент», — «ВЕСІЛЛЯ В МАЛИНІВЦІ», «ХЛІБ», «ПЛАТОН КРЕЧЕТ»...

Зараз перед сіро-зеленим будинком красується величезний рожевий щит з черговим анонсом:

«МАРУСЯ БОГУСЛАВКА».

Цей самий анонс намальовано також на широкій смузі білої матерії чорно-синіми літерами, нарбутівським стилем, й тією смутою оперезано театральний фасад по діагоналі:

«МАРУСЯ БОГУСЛАВКА».

I БЕДРИК

Калинові губи тримають зелений пищик і вряди-годи змушують його пищати. Зелений пищик з стрючка жовтої акації. Губи пересувають його з кутка в куточок, і він ходить, як висунуте жало, зелене жало, на кінчику роздвоєне. Червоний колір виграє мінливо, бо губи весь час ворухатся, і тяжко від нього відірватися очима. І бере заздрість до пищика.

Іноді пищик випорскує і геть губиться в шпориші, тоді його мляво дістає засмагла дівоча рука й знову впроваджує до уст, і пищик, мов покараний, видає довгий зойк.

Ні, рішуче бере заздрість до того пищика!

— Мда-а, — каже той, що не може ніяк відвести очей від губів калинових, і замовкає. І більше нічого. В горлі йому пересихає, але не від спеки, ні, від тих губів калинових з зеленим жалом пищика, таких чужих, таких непривітних. «Мда-а»... Дівчина ніби й не чує.

Вони обоє лежать в шпориші, серед ріденьких ромашок і калачиків, на окопі за містом. Вона — тонка й виточена, як ситняжина, насунувши солом'яного брилика на самісінький ніс, так ніби їй увесь світ остогид і вона не хоче на нього дивитися; чорні коси виповзають з-під брилика двома блискучими гадюками й переплітаються на потилиці, над смаглявою шиєю; сталевого кольору суконка обтягує її стан, а там, де вона кінчається, бронзовіють литки і босі ноги — шкіряні сандалі лежать осторонь в шпориші. А віку

їй — ну, може, двадцять весен, а може, й ще одна. Він — зовсім зелений юнак, але атлетичної будови, має гарне, інтелігентне (і «дуже серйозне») обличчя, з золотавим пушком над губою; в розхристаній сніжно-білій сорочці і теж босоногий, — черевики лежать в шпориші збоку; світло-русявий і синьоокий, і ті очі сині ніби найвні, що зовсім не пасує до «серйозного» обличчя. Бач, ті очі тому такі, що хлопець смертельно закоханий. Йому теж небагато весен, може, двадцять три, а може, й ще одна. Під головою у нього шкіряний портфель з блискучими замками, і він лежить на тім портфелі щочкою і дивиться на калинові губи, не в силі одвести очей, пламеніє увесь, і аж вухо в нього стає теж калинове. Він намагається побачити очі під солом'яним бриликом, але нічого з того не виходить, брилик нацуплений міцно.

З того, як вона дме в пищика і як вона його жує, ясно, що вона темна, як хмара, і що думки її зовсім не тут, і що супутник її взагалі для неї не існує. Вона тоне не в шпориші, вона тоне в мелянхолії, в незбагненному смуткові, в невиразній тузі, а може, й просто в нудззі. А може — хтозна.

— Слухайте, Ататюрк!.. — говорить юнак не своїм, хрипким голосом. — Ататюрк!..

Дівчина мовчить якусь хвилину. Потім видмухує геть пищика й повертає лице на голос. І говорить апатично, ніби до когось далекого в телефон:

— Галло!.. Товаришу Гук! Скільки я вам говорила, — не називайте мене «Ататюрком»... Ви забули, як мене звать? Мене звать А т а л е я.

— Знаю... Навіть знаю, що по-латині чи на якійсь там іншій древній мові це означає П а л ь м а; це вам підходить, але ж «А т а т ю р к» — більше підходить, зву-

чить грізно, як постріл, і це вам пасує, Аточко!.. Всі ж вас так називають, бо ви така... Аточко...

Дівчина з серцем скидає геть брилика й кладе в шпориш. Бронзове (засмалене сонцем і вітрами) її обличчя, похмуре і без того, пересмикує хвилька досади й злоти. Вона примружує свої зірчасті очі, зламає тонкі брови й каже:

— Слухайте, товаришу Гук! *(Важно.)* Павло Іванович, здається, так? *(Скандує важно кожен склад.)* Па-вло-І-ва-но-вич!.. А мама просто називала вас Павликом, так? Ну, ясно ж... Так от — ваш останній монолог кепський. Взагалі така роля... ну, такого якогось Ромео... це не ваше амплуа. І потім *(голос стає «лютим», лише не розбереш, чи удавано, чи справді)* — і потім, ви, здається, сказали «Аточко»? Як ви сказали?..

— А-аточко...

— Як же ви сміли так сказати?! Що за фамільярність?! *(В голосі й справді нотка огірчення.)* Мене зовуть Аталея, а для товаришів — А т а.

— Пробачте, Ато!

— Ну от... І лежіть собі спокійно...

Дівчина зірвала ромашку, взяла її в уста й знову сперлася підборіддям на руки, а очима наставилася просто себе — не то на високу билинку з червоним бедриком замість квітки, не то на далекий обрій. Знову зайшла мовчанка. Пара закоханих очей дивиться на дівочий профіль, не кліпаючи, — закоханих напропале.

— М-м-м...

— Не мукайте... Ох, ви неможливий... Дивіться — в світі щось відбувається.

В світі, власне, нічого особливого не відбувалося. Сонце пекло немилосердно, лише було воно якесь незвичайне, якесь ніби червоне, як перед затемненням,

якесь зловісне. Це тому, що в атмосфері багато пилу в горішніх шарах, — натягло звідкілясь. Але внизу над землею безвітряно, тихо, задушливо.

За їхніми спинами височіє останній міський паркан, — останній, бо на ньому кінчилося місто; паркан піднісся, мов щит, встромлений в гарячий пісок, випраний дощами, випалений сонцем, вигладжений вітрами. Через паркан пнуться колючки й лози дикого шолудивого винограду, дивляться теж на світ і на двох невідомих мандрівників, що відпочивають.

Просто перед ними розстелилася широченна Ярмаркова площа, пустельна й рівна, як полігон, вкритая жовтим сипучим піском, розпеченим на сонці. Той пісок проміниться манюсінькими зірочками то там, то там, — це мерехтять піщані кристалики або шматочки побитого скла, випромінюючи веселки. Ген на тім боці площі біліє церковцею й хрестами та зеленіє соснами древній Соборний цвинтар, — здалеку видно, як блукають по ньому мармурові янголи та інші фігури надгробків; а ще далі синіють бори, а за ними десь пішли луки й лілові горби над... наддніпрянські, скажемо.

Праворуч від них, як піщана ріка, тече з площі Ярмаркової до центру міста широка Старокиївська вулиця, обрамлена обабіч рясними кущами жовтої акації. Акація ще не зовсім відцвіла, але вже з'явилися перші стручки-пищики, радість дитяча. Колись цих пищиків буде рясно — вони доспіють, переспіють, будуть репатися на сонці, скручуватися в спіралі та й осипатимуться на піщані пішоходи. Зараз їх мало, і вони ніжні, але вже в них можна пищати, й вони особливо цікаві, бо перші. Тому на акаціях, мов галасливі горобці, метушаться дітлахи, — назбирують пищиків, потім сідають

на тинах і парканах і дмуть в пищики скільки духу, наповнюють вулицю й увесь світ стоголосим дудінням на всі тони. Невтомні, босоногі музиканти. Старокиївська вулиця аж розсідається від пищикового лементу, що заглушує все. Ясно, якби припинити всі ті пищики, то зайшла би така мертва тиша, як у сонному казковому царстві. Щедре сонце розпекло землю, все живе розімліло й, далєбі, лежить десь, пороззявлявши роти, ледве дише.

Але сонне царство порушують не тільки невгамовні пищикарі. Вони творять звукову какофонію позаду, на парканах передмістя, а тим часом попереду, ген-ген-ен далеко за площею, аж на фіалкових, затканих маревом чебрецевих килимах попід бором, щось миготить, як безліч маленьких блискавок. Ті блискавки ходять хмарами, великими клинами, — йдуть просто, раптом повертаються — вправо, вліво, просто, знову вправо, вліво... В мареві спеки, як косяки кефалі в морі...

— Гм... — мимрить безнадійно закоханий юнак. — А я знаю... А я знаю, чого це на вас напала така «скорб світова»... — Уїдлива іронія в голосі, а в очах жаль; з тим жалем очі дивляться скося на дівочий профіль.

— А чого? — апатичне запитання.

— Знаю... Але ж він... він вам не пара...

— Хто?

— Той, кого ви тут чекаєте... Ви ж чекаєте! Я ж знаю... Ви ж спеціально тут чекаєте, полюєте, як кішка на мишку... Знаю...

Дівчина повертає голову й пильно, аж ніби здивовано, дивиться на хлопця. Дивиться, дивиться, та й поморщила носа:

— Смішний! Ой горе мені з вами! І що це все значить, сеньйоре?.. (Стурбовано.) Ой, ой, та що з вами!?

У вас вуха червоні он які, га! Може, би ми пішли звідси?.. А?..

Проте сама не рушилась. Хлопець теж не рушився, лише закусив нижню губу й зовсім почервонів, одвернувся, дивиться десь згорда геть. І дівчина дивиться теж згорда геть, десь на цвинтар, за цвинтар, на сині пасма борів, ніби сподівається там побачити щось надзвичайне, якесь чудо, що вона його так давно чекає. Мовчанка триває довго.

— Ну, добре, — каже нарешті дівчина. — А ви його знаєте?

— Знаю.

— Що ж ви про нього знаєте?

— Що він самашедший, то єсть, вибачте, формений ідіот...

— Ова! І тільки? Ну, це всі знають. А ще що?

— А ще... Гм... (Тихо.) Нічого більше.

— Е-е, мало ви про нього знаєте, товаришу... Я знаю більше (зітхнула).

— Що ж ви про нього знаєте?

— А знаю... Я знаю про нього страшні речі... — По цьому дівчина зробила великі, «страшні» очі, потім примружила їх, загадково якось подивилась на юнака, скося так, і замовкла.

— Які?

Дівчина мовчить. Пересипає рукою пісочок. Потім зітхає:

— Облишмо про це... Те, що я знаю, й те, що ви знаєте, все це не має аніякісінького значення. Дурниці. І те, що ви розігруєте з себе Ромео, — теж дурниці. І не має ніякого значення. Який з вас Ромео, Павлику... ох, вибачте, товаришу Гук!

— Я не розігрую...

— Ні, ви розіграєте. Іменно розіграєте. Так, ніби ви здаєте іспит на амплу першого коханця в провінційному театрі... Фе... А тим часом...

— А тим часом... я не розіграю, Ато...

— Що ви хочете сказати, що ви таки справжній Ромео?

— Ні, але... Взагалі — я нічого не розіграю...

— Розіграєте! Всі тепер розіграють... Ви не справжній. І ви зовсім не Павлик. Ви Павло Іванович ГУК (*це Ата вимовила знову офіціальним тоном, комічно-важно, наморщивши носа*), Павло Іванович ГУК, Секретар Обкому ЛКСМУ, ви, можна сказати, вождь усієї молоді, а розіграєте Ромео, то пак клеїте з себе хлопчика, на відлюдді, отак раптом... Чи, може, це вам сонце... ах, пробачте! Але констатую: ви маєте двоє облич, — одне он в тім вашім портфелі, яке вам не дозволяє розігравати Ромео на людях, ще б пак! — а друге нашвидку скомпоноване на відлюдді, отак експромтом... Мовляв, гарненька собі безпартійна, наївна, чому б не побаламутити... Але для цього (*Ата круто звела брови і раптом почервоніла, хотівши щось пальнути: і таки не стрималась, пальнула*) — для практичного й раціоналізованого кохання наших сучасних «Ромео» у вас там, здається, є Людмила Богомазова...

Хлопець не сподівався цього і геть зашарівся. Потім зареготався. Потім змолвився:

— Ато, облиште!.. Я ж не розіграю. Е-е...

— Що «е»? Розіграєте, і все тут. Доказати вам? Просю, як каже та симпатична бабуся, що шукає Єрусалима в «Народному Малахії», — просю... Ось: таж вам треба оце на роботі бути, великі свої обов'язки виконувати, а ви з безпартійною дівчиною байдики б'єте... Ви ж прогульник і симулянт...

Гук якось відрухово подивився пильно навкруги. Ата це помітила і аж в долоні вдарила:

— Ага! А хіба я не казала... Ха-ха-ха!.. О, милий мій Ромео!.. О, лицарю мій!.. Ха-ха-ха! Вас ждуть світової революції справи, а ви з безпартійною дівчиною байдики б'єте! Куди ж це ваша душа простяглася, га? А що, як вас, питають, га?: А де це ви, товаришу, були, га? А може, ваша душа дрібнобуржуазна, га?

— Облиште, Ато!..

— Стривайте, дайте мені до кінця висловитися, не затискайте «самокритики» безпартійним... Ви байдики з безпартійною дівчиною б'єте, а душа ваша зовсім не тут, а там, десь. Хіба ні?

— І все ж таки я не розігрую... я...

Ата зітхнула й якось змінила тон з саркастичного на смутний.

— Слухайте, друже! Як це ви не розіграєте, коли всі тепер розігрують, тобто дурня клеють. Всі. І ви не можете бути винятком. Такий час. Боже! Як глянеш — всі ми прохвости, всі ми зовсім не те, чим видаємося. Зовсім не те, за кого ми себе видаємо.

— Гм... І ви?

Пауза.

— Можливо...

Юнак замислюється, перевертає портфель холодною стороною догори й лягає на нього потилицею, лягає горічерева. Щось мимрить і раптом заходиться сміхом та:

— Чудна ви, Ато!

— Я теж так думаю... Знаєте, мені часом здається, що нині кожна людина чудна — це шарада. На кожного глянеш — не справжній, і все тут! Якась омана. Кожен має дві душі — одну для щоденного вжитку,

для офіційного вжитку, а другу таємну, про яку навіть і товариш Сазонов нічого не знає. І от ходять, працюють, живуть, і кожен немов у футлярі... Хто це сказав «людина в футлярі»? Гарно сказано. Геніально. Це про нас, це він думав про нашу епоху. Іменно кожен в футлярі. Або як равлик у мушлі. Равлик у мушлі! А потім після служби десь на самоті тихесенько вила-а-зить равлик з мушлі.

Хлопець ще дужче сміється. Від усього серця.

— Знаменито! Образно! Йй-бо!.. «Вила-а-а-зить»... Я бачу, як він, падлец, вилазить... Ну, далі?

— Ну, а далі знову сховається й ніякими калачами його звідти не виманиш, ніякими штурханцями не виштурхаєш...

«Павликові» дуже весело, він аж качається зо сміху. Потім перемагає себе:

— Гаразд... А чого ж то всі такі «в футлярі»?

— А я знаю? (*Наївно низала плечима.*) Я не докопуюсь, не доскіпуюсь. Я тільки констатую. І часом аж плакати хочеться, що це таке з людьми сталося! В книгах читаєш (в старих книгах) про людей — гарно як, люди такі чудесні. А в житті кругом поглянеш — тільки самі ріжки з мушель стирчать, та й ті все більше й більше ховаються, ховаються... Бр-р-р-р... От... Чого ви так пильно дивитесь?

Гук дійсно звівся на лікоть і дуже пильно дивився на дівчину.

— Майте на увазі, — попередила Ата з комічною серйозністю, — ми говоримо один на один і... ми взагалі мовчимо, якщо вже на те пішло. Ясно?

Несподівано в хлопця надулися моргулі¹ на щелепах, брови насупились — він не в жарт розгнівався.

---

¹ *Моргуля* (діал.) — те саме, що гуля.

— Божевільна ви дівчина, Ата! Що ви говорите!!

А Ата ніби й не чула. Пересипала рукою пісочок.

— Так, так. Всі ми не те, чим видаємось... І ви теж. Аллах вас знає, Павлику! У вас навіть ріжок не видно, так вони далеко в мушлі... Ха-ха-ха!.. Або от, скажемо, бухгалтер є у нас. Так, уявіть собі, равлик-равликом. Чинуша. Тихше води, нижче трави. Ходить — не дише. Такий ударник на праці. Суцільна праця. Суцільна жертвенність. А... а додому прийде, виповзе трішечки з мушлі і... грає на бандурі й плаче... Плаче... Гм... Умовимось, що ви цього не чули... Тепер підемо далі. Ах, ну чого далеко ходити! Юнак є один у нас... Офіційно — суцільний марксизм-ленінізм. Де! Суцільний святий подвижник, лицар світової революції, закутий в панцер діамату проти всіх спокус. Суцільний правовірний жрець її, як турецький мулла, що, крім як про Магомета, ні про що більше й не думає. І от — уявіть собі — цей святий діаматчик вилаа-а-зить, як равлик з мушлі, на гарячий пісочок і босоніж, босоніж шпарить позагеттю, з безпартійною дівчиною байдики б'є... Ха-ха!

Ата вимовляє «ха-ха», зовсім не сміючись.

Гук не витримує й заходиться сміхом. Лежить і сміється, й дивиться закохано на зіркасті очі, що такі зараз особливі якісь. А далі:

— Ну й що ж тут дивного. Все в порядку. А може ж, він тую дівчину, скажемо, до комсомолу хоче втягти.

— А-а... Ну, це інша справа. Логічно. Що ж... пробуйте, товаришу Гук!

Ата бере бедрика на долоню й легесенько дме на нього — бедрик раптом розкривається, як квітка, сєє проти сонця пелюстками крилець, зривається і летить. Ата посміхається чи то з бедрика, чи якійсь своїй думці, — посміхається загадково.

швидкість, поволік довжелезного хвоста мимо станції. Паротяг ревів скажено, попереджаючи про небезпеку, щоб ніхто не підступав... І вже тепер його не можна спинити. Машиніст витирав лице хусткою й махав рукою — прощався.

Море заревло, залементувало, найодчайдушніші з жінок пробували хапати за вагони, але падали збиті з ніг. Марно. Тепер уже його ніщо не спинить.

Людське море хлюпнуло услід за поїздом. Але поїзд усе прискорював темп і ті, кому вдавалося вхопитися за буфери чи за зчеплювальний гак останнього вагону, не могли поспіти, спіткалися об шпали й падали, а через них переступали інші і бігли, і бігли услід...

З дверей вагонів махали грона рук, ніби кликали, і здавалося, що жінки й діти біжать навздогін тому, що їм батько чи чоловік, чи коханий на прощання забув щось сказати, щось найголовнішого і найважливішого, і тепер кликав... І як не доженеш, то так до віку й не знатимеш, що ж він хотів сказати, може, востаннє... Але вже не доженеш. Юрба безтямних і розбитих горем забігли аж за водокачку. І там стали... Поїзд зникав з їхніх очей. Зникав. Ставав лише сірою смужкою. І нарешті канув за синіми козацькими могилами. Прогримотів десь на захід.

Серед тих, що не кинулися за поїздом, а лишилися на пероні, була Ата. Вона махала хустинкою до поїзда, знаючи, що серед грона рук є й Петрова рука і що та рука розпачливо махає до неї й тільки до неї. Але Ата махала хустинкою не тільки до Петра, вона махала до всіх. В цю хвилину всі для неї були близькі й рідні до сліз.

Коли поїзд канув за козацькими могилами, Ата витерла хустинкою очі й швидко пішла геть зі станції.

ЗМІСТ

Маруся Богуславка	3
I. Бедрик	14
II. «Геллади карта, Коцюбинський...»	32
III. Шкіц анфас	46
IV. Коли доля жартує	51
V. «Четвертий вождь»	66
VI. Храм Мельпомени...	94
VII. Ентузіасти	109
VIII. Примха випадку	125
IX. Один іспит	129
X. Диспут	149
XI. «Орденосець»	156
XII. «Генеральна лінія»	171
XIII. Культпохід	179
XIV. «Галло!...»	211
XV. Де бамкає старенький дзвін...	218
XVI. Ще одна церковна пригода	247
XVII. У сюзерена (Великий адоратор)	258
XVIII. В годину пізню	272

XIX. Герой унікальний	277
XX. Химери (Меланхолійне)	286
XXI. Ще батальйони	290
XXII. В годину глупу	316
XXIII. «Фіззарядка»	324
XXIV. Ще про шукання	346
XXV. Данко Шигимага	352
XXVI	382
XXVII. «Душа армії»	433
XXVIII. Перед трибуналом	442
XXIX. Горобина ніч	453
XXX. Хлопчик-вовчик	472
XXXI. «Маруся Богуславка» — прем'єра... ..	493
XXXII. ...містерія	515
XXXIII. Розділ кінцевий	550
«Держіть поїзд!» (уривок з другого тому роману «Маруся Богуславка»)	552
XII	560
XIII	563
XIV	568